

TARİH-KÜLTÜR-KİMLİK KAVŞAĞINDA BİR HALK: ZAZALAR

Yusuf AYDOĞDU¹

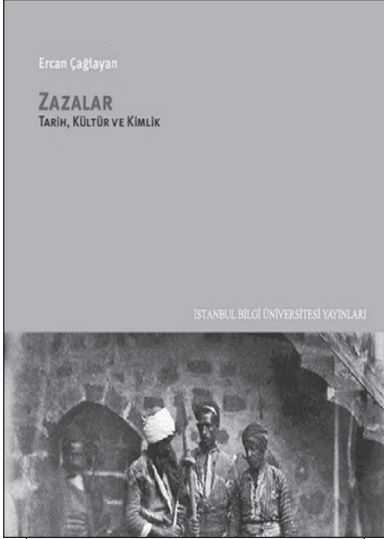
Modernizm öncesi toplumlarda ötelenen, çeşitli sebeplerle önemsenmeyen kimlik kavramı, modernizmle birlikte toplumların şekillenmesinde önemli rol oynadı. Bir başka deyişle “özellikle modernizmin siyasal sonuçlarından milliyetçilik ve ulus-devlet olgusuyla birlikte kimlik ve etnik grup kavramları hem bireysel, hem toplumsal hem de siyasal alanda” belirleyici bir unsur haline gelmeye başladı.

Bununla beraber 1960’lardan sonra etkili olmaya başlayan postmodernizmin önelediği evrensel olana karşı yerellik, soyluluğa karşı etnik olana övgü gibi yeni tutumlar da baskın kimlik içerisinde yer alan azınlıklara ve onları var eden dil ve kültür unsurlarına yönelik ilgiyi artırdı. Türkiye’de 2000’lerden sonra demokrasi kavramının nispeten anlam kazandığı süreçlerde, özellikle demokratikleşme süreci ile birlikte, ülkede yaşayan farklı halklara, kimliklere ve dillere yönelik baskı sürecinin bir nebze de olsa yumuşatılması, egemen kimlik içerisinde yaşamaya çalışan bu halkların kendi “dil, kültür, tarih ve anılarına” yönelik bir öze dönüş süreci yaşamalarını sağladı.

Bu süreç içerisinde son dönemlerde fazlasıyla ele alınmaya başlanan, ilgi duyulan halklardan birisi de Zazalardır. Çoğunlukla Anadolu’nun Doğu ve Güneydoğu bölgesindeki yerleşik topluluklardan birisi olan Zazalarla ilgili özellikle dil, kültür, tarih bağlamında farklı çevrelerce çeşitli çalışmalar yapıldığını görmekteyiz.

Tarihçi akademisyen **Ercan Çağlayan**’ın “**Zazalar: Tarih-Kültür ve Kimlik**” (Nisan 2016, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları) adlı kitabı da

1 Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, aydogduy0@gmail.com

Ercan Çağlayan,
*Zazalar: Tarih, Kültür
ve Kimlik*, İstanbul
Bilgi Üniversitesi
Yayımları, İstanbul
2016, 235 sayfa

Türkiye’de yaşayan Zazalara yönelik, Zazaların etnik kökenine ve diline yönelik bir çalışma olmasının yanında bu halk ile ilgili başka sorulara (coğrafya-nüfus-kültürel ve toplumsal yaşam vb) ve sorunlara da cevap aramaya çalışan çok yönlü akademik bir çalışma niteliği taşımakta. Kitabın çıktığı günden itibaren yoğun bir ilgiyle karşılaşması ve akabinde ikinci baskıya ulaşması hem çalışmanın niteliksel gücüyle hem de bu konuyla ilgili Türkçede derli toplu bir çalışmanın olmamasıyla da ilgili. Bu yönleriyle çalışmanın bu alandaki bir başucu kaynağına dönüşmesi kuvvetle muhtemel.

Kitap, uzun ve doyurucu bir giriş bölümünden sonra “İsim, Coğrafya, Ekonomi, Nüfus”, “Tarihî Kaynaklarda Zazalar”, “Zazalarda Din, Kültürel ve Toplumsal Yaşam”, “Dil-Lehçe Dikotomisinde Zazaca” olmak üzere dört ana bölümden, bu ana bölümler de çeşitli alt başlıklardan oluşuyor.

Çağlayan, giriş bölümünde modernizmden posmodernizme kimlik kavramının değişim

sürecine değindikten sonra, Zazalara ve bu halkın diline yönelik yaklaşımlara, dil ve lehçe tartışmalarına, Cumhuriyet ideolojisinin bu kimliğe yaklaşım biçimine yönelik çeşitli tespitlerde bulunarak okuru kitaba ısındırıyor. Nitekim girişte bu çalışmanın “Zazaların etnik kökeni, dili, tarihi, inançları, kültürleri ve en nihayetinde kimlikleri üzerine odaklandığını” belirtiyor.

Birinci bölümde özellikle isim, coğrafya, ekonomi, nüfus gibi temel noktalara eğilen yazar, adlandırmalar konusunda bir kavram karmaşasının olduğunu belirtiyor. Yazar, farklı coğrafyalara dağılan Zazaların “Zaza”, “Dımılı”, “Kırd”, “Kırmanc” gibi çeşitli adlarla bilindiklerini belirtirken, bu adlandırmalardan bazılarının “emik” bazılarının ise “etik” bir yaklaşımla oluşturulduğunu dile getiriyor. Özellikle “Zaza” kavramı ve bu kavramın yaygınlaşması hususunda “emik (dışarıdan adlandırma-yönlendirme) bir tavrın olduğunu belirtiyor. Bununla beraber “Zaza” kavramının şehirleşme ve kitle iletişim araçları ile birlikte yaygın bir kullanım sahası bulduğunu, diğer adlandırmaları bastırdığını aktarırken, bazı adlandırmalarda ise belirleyici bir unsur olarak mezhepsel tutumunun (alevi-sünni) karşımıza çıktığını ifade ediyor.

İkinci bölümde yazarın tarihçi kimliğinin etkilerini fazlasıyla görmek mümkün. Çağlayan, Zazaların tarihsel süreçteki yerini tespit etmeye çalışırken, Arap-İslam kaynaklarından, Osmanlı arşivlerine, Cumhuriyet arşivinden Batı kaynaklarına kadar bu konudaki bütün önemli çalışmaları, verileri irdelleyip okura bu konuda çok geniş bir perspektif sunuyor. Yazar, Zazaca ile ilgili çalışmalarda arşiv kullanılmamasını, bu dille ilgili tartışmaların daha çok filolojik bir eksende devam etmesinin bu konudaki en belirgin eksiklik olduğunu, oysa bir halkın temel belirleyicilerinin filoloji ile beraber onu besleyen tarih, coğrafya, etnoloji, antropoloji, sosyoloji ve politika gibi cihetler olduğunu ısrarla ifade ediyor.

Üçüncü bölümde Zazaların din, kültür ve toplumsal yaşamına odaklanan yazar, “Zazaların da diğer Kürt gruplar gibi, az sayıdaki Hristiyan nüfus dışında ekseriyetle Şafii olmak üzere Sünni İslâm inancına ve diğer önemli bir kısmının da Alevi inancına mensup” olduklarını ifade etmekte, Zaza toplumundaki itibar sahiplerinin konumlarının şekillenmesinde de temel belirleyici kriterin din ve toprak sahibi olma ile biçimlendiğini, bu sınıfın “beyler/mirler, ağalar, şeyhler, seyyidler ve mollalar/melalar” gibi çeşitli kişi ve gruplardan oluştuğunu söylemektedir. Ancak tüm dünyada olduğu gibi Zaza toplumunda da modernleşmenin etkileriyle beraber zamanla yukarıda saydığımız erklerin nüfuz sahası, itibarları aşınmaya uğramıştır. Bu aşınmaya rağmen hâlâ Zazalardaki aşiret yapısının çeşitli toplumsal ve siyasal olaylarda ortak refleks gösterdiğini söylemek de mümkündür.

Dördüncü bölümde Zazaca üzerinden uzun bir süredir devam eden dil-lehçe tartışmalarına odaklanan yazar, bu konudaki çeşitli Batılı dil otoritelerinin tespitlerine yer verdikten sonra, Zazaların kendi içerisinde yer alan “Zazaların Kürtlerden ayrı etnik bir grup olduğu/olmadığı” tartışmasının da sadece dil eksenli bir yörüngede devam etmesini eleştirir. Günümüzde dil-lehçe tartışmalarının da birçok yönüyle muğlak kaldığını, çeşitli politik ve siyasal yönlendirmelerle şekillendiğini dile getiren Çağlayan, bir etnik grubu oluşturan “tarih, kültür, coğrafya, ve diğer müştereklerin” de göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade eder.

Günümüzde kimlik ve etnik grup kavramları birçok yönüyle tartışılmakta, tartışılmaya da devam edecektir. Etnisite tartışmalarında Zazaların etnik kökeni, dili ve nihayetinde kimliği de çeşitli yönleriyle tartışılacaktır. Ancak yazarın da belirttiği üzere bu tartışmaların yanında yer alan temel gerçeğin Zazacanın yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmasıdır. Unesco’nun 21 Şubat 2009 tarihinde yayımladığı “Dünya Tehlikeli Diller Atlası” raporuna göre Zazaca kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya olan dillerdendir. Bu durumun oluşmasında devletin dil politikasının doğrudan bir etkisi vardır fakat zazaların da kendi

dilleri için belli bir çaba içerisinde olmaması da bir diğer önemli etken olarak dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak; Çağlayan bu çalışmasında Zazaların sadece etnik kökenine ve tarihine yönelmekle kalmıyor, onları var eden; dil, kültür, kimlik, inanç, coğrafya, nüfus, ekonomi, toplumsal yaşam gibi temel mefhumları akademik bir dikkat, titiz ve özgün bir üslup, çok yönlü bir bakışla aktarmayı başarıyor. Diğer taraftan kitabın başvurduğu kaynakların zenginliği ve çok yönlülüğü çalışmanın sadece bu yönüyle bile Zazaca için önemli bibliyografya çalışmasına dönüştürüyor. Bu yönüyle kitap, bu alanla ilgili akademik birimler ve araştırmacılar için bir başvuru kitabı olmayı fazlasıyla hak ediyor.